

«Вогнем і мечем»

Справді, страх був — як покажуть польські кінематографісти українську визвольну війну з польськими поневолювачами під проводом Богдана Хмельницького? Яким буде наш народ в їхній інтерпретації? Якими будуть конкретні історичні постаті, що опинилися у вирі війни, і які ту війну вели? Очевидно, що фахівці історики, як і завжди, матимуть претензії до ступеня історичної правди на екрані, а для когось залишиться бар'єром сам твір, який екранізував Єжи Гофман. Але де подітися від факту існування трилогії Генріха Сенкевича? Де подітися від факту існування тригодинного фільму «Вогнем і мечем», який став виявом сучасного польського патріотизму? І який привів до кінотеатрів багатьох поляків. Незабаром фільм покажуть і в Україні.

А подивитися фільм українцям потрібно. І не тільки тому, що в ньому показано нашу історію (до речі, глядачка Ольга Червінська з Варшави написала: «Навіщо було «українізувати» Сенкевича і виправляти його «Вогнем і мечем»? Українці мають свою літературу на тему козацьких воєн і Хмельницького»), і не тільки тому, що там поряд з польською звучать українська мова, українські пісні, грають українські кіноактори. А насамперед тому, щоб ми могли наблизитися до тої епохи, адже наш український кінематограф такої можливості позбавлений — через відсутність коштів у кіно. Був позбавлений і раніше: згадаймо, що навіть могутній статус Сергія Бондарчука не допоміг йому реалізувати на екрані «Тараса Бульбу». Історичний час, коли Україна входила до Речі Посполитої, радянська ідеологія зумисне замовчувала, як і взагалі не прагнула підтримувати історичну пам'ять. І чи не парадоксально, що сьогодні саме польський режисер показує успіхи українського полководця, показує відчайдушних козаків, які 1648 року проявили силу військової відваги і вміння перемагати.

Фільм — історична епопея і його слід оцінювати з позицій жанру. Звичайно, він є доступним для найширшого глядача і його можна, як сказав один із польських критиків, сприймати як комікси. Але істиною є й те, що коміксам за силою впливу з кінематографом тягатись не випадає. Характерно, що у фільмі на першому плані любовна історія, а також воєнні дії, а місія ідеологічна відступила на другий план — і в цьому його відмінність від першоджерела. Коли Сенкевич писав свою трилогію, йому важливо було показати доблесть польської шляхти, якій — благородній, освіченій — так нашкодили холопи-бунтівники. Письменника обурювала непокоря бунтівників, які, на його

думку, були причиною нещастя Польщі, тож, він розділяв думку, що непокору і слід було втопити в крові, випалити вогнем. Те, що для бунту в українців були підстави, його, як і шляхту, не обходило. Але часи шляхти минули. Єжи Гофман подивився на ті події очима сучасника й показав, до чого привів розбрат двох народів, які жили в одній державі. Річ Посполита була державою монархічною, але не була міцною через нездатність шляхти інтереси держави поставити вище особистого гонору. Та й інтереси держави вона розуміла специфічно, адже для чисельно великого українського народу, який теж населяв цю державу, було відведене місце другорядне і принизливе, а що казати про Ярему Вишневецького, який живився фізіологічною ненавистю до українців і його ім'я увійшло в історію як синонім ката. Різниця у вірі, а головне — нетерпимість до «схизматів» також роздмухувала ворожнечу. Втім, ця держава успішно використовувала запорожців для захисту своїх кордонів від кримської та турецької агресії, але не могла навіть і уявити, що це військо насмілиться повернути зброю проти неї самої.

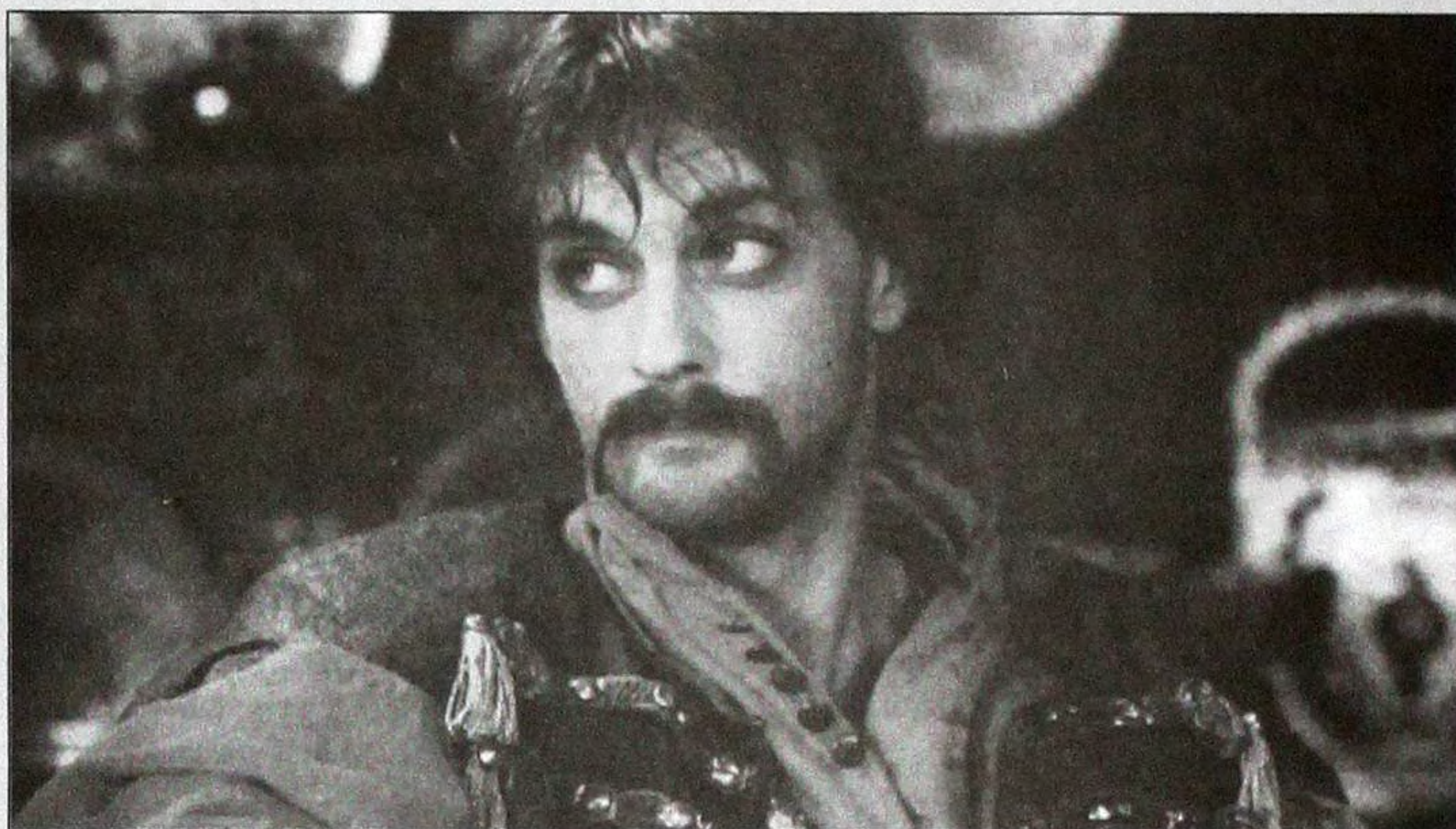
Але Сенкевича не обходили результати цієї війни: він перебував у владі ілюзій щодо української вини перед Польщею. Його не обходило те, що скористалася наслідками розбрату третя сторона — Московія з її імперськими апетитами. Потрібен був каток сталінщини, щоб розуміння цієї істини, хоч і запізнеле, але настало. Треба було прожити ще століття, щоб такий висновок з'явився і прозвучав у фільмі (до речі, не тільки у фільмі — мені випала нагода переглянути виставу «Срібний сон Саломеї» за Ю.Словацьким у Лодзінському драматичному театрі ім.Єреша, де також підкреслено, що на розбраті Польщі й України нагріла руки Російська імперія). Сенкевич з його історичним мисленням, даром літератора-оповідача вмів тримати читача в напруженні, затягувати його у вир динамічних подій. Роман умістився в тригодинний фільм, який охопив події з 1647 по 1649 рік, ко-

■ Богдан Ступка
(Богдан Хмельницький)
у фільмі
«Вогнем і мечем».
Режисер
Єжи Гофман. 1999.
(1,2,3)

■ Кадр з фільму
«Вогнем і мечем».

■ Олександр Домагаров
(Богун) у фільмі
«Вогнем і мечем».

ли перетинаються шляхи і долі головних персонажів і коли відбулися знаменні битви під Жовтими Водами, Корсунем і Збаражем. Режисер панорамує ці битви, пов'язуючи людськими долями — як вигаданих персонажів, на зразок Гелени (стійкі асоціації з призвідцею Троянської війни), Щетуцького, Заглади (головні діючі персонажі), так і постатей історичних — Тугай Бей, Богдан Хмельницький, Максим Кривоніс, Іван Богун, Ярема Вишневецький, Адам Кисіль.

У фільмі задіяні актори високого рівня. Даніель Ольбрихський виявив талант віртуозного перевтілення, що досить непросто в кіно, і змінився до невпізнаності в ролі Тугай-Бея. Щоправда, йому випало виявити себе тільки як жадібну людину, яка вимагає у Хмельницького солідний викуп за Щетуцького, а вдруге — в битві під Збаражем, де він гине в поєдинку із Щетуцьким (актор Михаль Жебровський). Останній є центральним персонажем, уособленням найвищих доблестей шляхти (патріот, воїн і т.д.), а також лицарського кохання, з яким пов'язана основна лірична колізія фільму — адже Гелену (актриса Ізабелла Скорупко) він перехоплює у закоханого в неї Богуна. На відміну від всуціль позитивного Щетуцького, Богун у виконанні актора з Москви Олександра Домагарова — персонаж різноплановіший і цікавіший. Віриш у його кохання, віриш у його військову доблесть, людську відвагу, які є виявом темпераментної, імпульсивної особистості. Режисер довго шукав актора на цю роль — і вибір Домагарова виявився вдалим. Виграшна зовнішність: красивий, легкий, пластичний — актор просто вроджений грати ватажків, і хоча у фільмі Богуну не випало проявити спроможність воїна (поєдинок з Володийовським він, маючи відчутну перевагу, таки програв), зазнав поразки і в коханні, та все одно, симпатії залишаються на його боці. Олаф Пич, глядач з Познані, виділив «актора Козловського в ролі фанатично імпульсивного Кривоніса та Ольбрихського в ролі ненависного Тугай-Бея», підкреслив «добру гру українського актора Богдана Ступки, який надав постаті гетьмана Хмельницького трагічного виразу, та Олександра Домагарова, який показав шаленство вогнистої крові коза-

ка, що кохає міцно і несамовито». («Kino», №5, 1999). Польські глядачі, як можна судити з відгуків у цьому журналі, неоднозначно сприйняли цей фільм, хоча схвалили його динамізм.

Богдан Ступка в одному з інтерв'ю порівняв «Вогнем і мечем» із «Віднесеними вітром», де війна є тлом, на якому розгортається любовний сюжет, драма особистості. Він має рацію, як є справедливим і те, що він у цьому, переповненому подіями фільмі, все-таки знаходить можливість висловити мотиви війни, яку він веде з Польщею: «Воюю не тому, що Чаплинський розорив мій маєток, а за вольності, які Польща обіцяла Україні, та так і не дотримала своєї обіцянки». Саме тому потрібний був аргумент сили, зброї, хоча це не може виправдати пролитої крові. І дивлячись фільм Єжи Гофмана, черговий раз запитуєш себе: «Чому ж Хмельницький, так добре почавши, не зміг закласти міцного фундаменту в українське суспільство? Чи не тому, що аж надто багато пролилось крові? Що сторони не хотіли мирного порозуміння? Чи не надмірна емоційність (як це бачимо на екрані) його вояків, підігріта медами, стала на заваді для міцності державної споруди?» На жаль, це питання лишається актуальним. Фільм змушує думати над цим. Тому він адресований не тільки полякам — у них з патріотизмом все гаразд, а й українцям, яких історія власного народу, його численні жертви майже нічому не вчать, багато з них знову й знову повертають голови на Схід.

Фільм яскравий, нагадує вихор (робота оператора і каскадерів заслуговує високої оцінки, та й рівень зображення батальних сцен високий, не кажучи про їхню масовість). Прекрасна робота спеціалістів по костюмах, реквізиту. А хіба не достовірність є найціннішою рисою історичного фільму? Разом з тим приємно, що історичні постаті позбавлені монументальності, пози — вони природні й індивідуалізовані. Може, ті, хто не любить батального жанру, історичних епопей, скаже: «Навіщо витрачати такі кошти («Вогнем і мечем» — найдорожчий польський фільм)?» Але той, хто цінує спроможність кінематографа переноситися в будь-яку історичну епоху, залишиться задоволений — фільм свою місію виконав.